SANAT ve ESTETİK
ULUSLARARASI SANAT VE ESTETİK DERGİSİ
INTERNATIONAL JOURNAL OF ART & AESTHETICS

Uluslararası Sanat ve Estetik Dergisi Yıl:3, Sayı:4, Haziran 2020

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date
15.05.2020

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date
30.06.2020

Dr. Öğretim Üyesi Irmak Bayburtlu
İstanbul Ticaret Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Moda ve Tekstil Tasarımı Bölümü
ibayburtlu@ticaret.edu.tr ORCID ID 0000-0002-2493-2967

TASARIM VE SANAT SINIRINDA HEYKELSİ ÖRME GİYSİLER

Öz

Tasarım ve sanat belirli ölçütlerde ortak bağlara sahip ayrı alanlar olmasına karşın her ikisi adına yapılan bazı çalışmalarda aradaki sınırların belirsizleştiği bir görünüm ortaya çıkmaktadır. Söz konusu sınırlarda hem tasarım hem de sanat adına gerçekleştirilmiş giysilerde, örme tekniğinin amaçlanan şekle girme, elastikiyet gibi plastik özellikler ve üretim yöntemlerindeki olanaklardan dolayı tercih edildiği düşünülmektedir. Bu doğrultuda heykelsi yaklaşımlara geniş yer verildiği görülmektedir.

Konu öncelikle tasarım, sanat kavramlarının tanımlarıyla ele alınarak bu kavramların değişen, belirsizleşen sınırları, ilişkileri bağlamında, elde ve atkılı örme tekstil yapıların plastik olanakları üzerinden incelenmiştir. Ayrıca ilmek sistemiyle oluşturulan kroşe gibi tekstil yapılar da söz konusu çalışmalarda kullanıldığından, daha az oranda kroşe yapıların bulunduğu örneklere de yer verilmiştir. İncelenen örme yapılar kadın giysileriyle sınırlandırılmıştır. Araştırmanın yöntemi, amacı, ele aldığı temel konu ve sonuçlara ulaşmada izlediği yol bakımından niteldir. Araştırma bulgularının elde edilmesinde, kitap, dergi gibi basılı yayınlarda, internet ortamında ya da araştırmacının arşivinde yer alan sanat ve tasarım nesnelerine ait görseller, araştırma problemi doğrultusunda yargısal örnekleme göre seçilmiştir. Belgesel tarama yöntemi ile elde edilen bu görseller, araştırma problemi doğrultusunda betimsel olarak ele alınmış ve araştırmanın "Bulgular" kısmında ilgili başlıklar altında sunularak yorumlanmıştır.

Tasarım ve sanat çalışmalarında yer almış heykelsi özellikler taşıyan örme giysi formları; kitap, moda dergileri gibi basılı kaynaklar ve güncel çalışmaların takip edilebilmesi adına belirli internet sitelerinde bulunan örnek olarak seçilmiş tasarımcı ve sanatçı çalışmaları üzerinden, bazı sanatçılarla da doğrudan ilişki kurularak irdelenmiştir. Çalışmada öne çıkan 3 boyutlu örme formların, heykel sanatıyla etkileşimleri bağlamında, tasarım-sanat arasında oluşan ara alandaki konumlarının incelenmesi amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: tasarım, sanat, heykelsi örme, triko, üç boyutlu örme

SCULPTURAL KNITTED CLOTHING AT THE BORDER OF DESIGN AND ART

ABSTRACT

While design and art constitute different areas having common bonds in terms of specific criteria, in some of the studies being conducted in relation to both of them, an image comes out where the borders in between become indefinite. In the clothing we made both in the name of design and art within said borders, it is considered that knitting technique is preferred due to having the intended form, plastic features such as elasticity and opportunities relating with production methods. It is thought that in this line, a wide space is allocated to sculpture-like approaches.

While the subject is first evaluated as per the definitions of design and art concepts, with respect to the changing borders of these concepts that become indefinite, examination has been made on the plastic opportunities of hand and weft knitted textile structures. Besides, since textile structures such as hook being formed with knot system are also used in said studies, examples having less amount of knot structures have also been mentioned. In addition, the knitted structures examined are limited to women's clothing.

Knitted clothing forms having sculpture-like features as being used in design and art works; have been examined through designer and artist works which have been selected as examples from certain internet sites aiming to follow up printed resources such as books and fashion magazines and current studies and by also having direct relationship with some of the artists. It has been aimed to examine 3 dimensional knitting forms coming to the forefront in the study, with respect to their interactions with sculpture art, in relation to their placement in the intermediary area in between design and art.

Keywords: design, art, sculpture-like knitting, tricot, three dimensional knitting

Giriş

Tasarım ve sanat ilişkisinde dikkate değer olan “tasarımla sanat arasındaki ortak ve ayrı yönlerin” doğru bir şekilde ele alınmasıdır. Tasarım günlük yaşama dair işlevsel yönü olan kullanım nesneleri üretirken, sanat düşündüren, duyusal haz yaratan ve çeşitli duygu durumları deneyimlenmesini sağlayan estetik, yaratıcı, özgün, düşünsel ölçütlerin uygulandığı nesneler yaratır. Tasarım ve sanat nesnelerinde ortak olan amaçlardan biri kurgu, renk, doku, ışık-gölge, oran-orantı gibi ölçütlerin etkin kılındığı biçimsel yetkinliğe ulaşmaktır. Nitekim biçimsel yetkinliğe ulaşan giyim nesnelerinin de tasarım ve sanat sınırında konumlanan birçok örneği bulunmaktadır.

Diğer yandan günümüzde heykel sanatı yalnız taş veya kil gibi klasik malzemelerle yapılan yontulmuş kütlelerin değil belirli görsel yetkinliğe sahip hacimli nesnelerin yer aldığı, her türden malzeme ve yaklaşımın sergilendiği bir alandır. Antik çağlarda sadece bir yontu sanatı olan heykel günümüze kadar gelen süreçte, çeşitli tarz ve akımların etkisiyle birçok farklı bakış açısının ortaya koyulduğu, plastik sanatın temel disiplinlerinden biri haline gelmiştir.

Heykel her yönden izlenebilir olan ve her yönden, aynı ölçüde ilgi çekebilen, konusu ne olursa olsun, hareketin tek bir anını maddeye geçiren bir güzel sanattır (Ersoy, 2016: 24).

Elastik yapısı ve sınırsız plastik olanaklarıyla örme her türden formun kolaylıkla oluşturulmasında en uygun tekstil yapısıdır. Bu yapılarla birçok hacimli heykel çalışması ortaya koyulduğu gibi söz konusu yaklaşım giysilere de yansıtılmaktadır. Konuyla ilgili çeşitli yayınlar, tasarımcı, marka ve sanatçılara ait örme giysiler incelendiğinde, elde ve makinede oluşturulmuş birçok heykelsi formla karşılaşılmıştır. Heykelsi örme giysilerin belirli görsel ve biçimsel yetkinlikteki örneklerinin sanatsal objelere dönüşümleri veya çeşitli sanat düzenlemeleri ya da faaliyetleri içinde değerlendirilmeleri, tasarım ve sanat nesnesi ayrımının belirsizleştiği bir sınırda gerçekleşmektedir.

TASARIM SANAT İLİŞKİSİNDE GİYSİNİN YERİ

Tasarım kavramı 20.yüzyıldan itibaren ortaya çıkan, kullanım nesnelerinin işlev ve görsel açılardan kurgulandığı bir süreç ve faaliyet alanını ifade etmektedir. Farklı birçok alanda uygulanan tasarım faaliyeti sorun çözen ve günlük yaşama dair kolaylaştırıcı özellikler taşıyan işlevsel ve estetik yetkinlikte ürünler üretilmesini amaçlar. 19.yüzyılda batıda, makineleşme sonucu ortaya koyulan ürünlerin estetik yoksunluğuyla birlikte, sanatın ticari katkı sunacak bir unsur olduğunun fark edildiği bildirilmektedir (Read, 1973:19). Böylece sanata ait yaratıcılık, özgünlük, estetik gibi görsellik üzerinde belirleyici ölçütlerin, seri olarak üretilen ürünlerde etken kılınmasıyla tasarım kavramının ortaya çıktığı bilinmektedir. Diğer bir ifadeyle tasarım, endüstrinin sanatla olan ilişkisiyle doğmuş bir kavramdır.

Sanat ise tarihsel başlangıcı ilk çağlara dayanan, maddeye biçim veren, insanın eliyle varlık dünyasına kazandırdığı düşsel, yaratıcı, estetik, özgün, düşünsel yetkinlikleri olan ve algılarla deneyimlenebilen göstergelerin alanıdır. Margolis, "sanat eserinin" en azından tamamen farklı iki şekilde kullanıldığının fark edilmesi gerektiğinden bahsetmektedir. Birincisi, iddia edilen bazı mükemmeliyetler sayesinde, her şeye uygulanan değerli bir terimdir. İkinci olarak ise olasılıkla estetik içinde yer alan en temel kategori terimlerinden biri olup, "sanat eseri" olarak nitelendirilmeye hak kazanmış olsa da belirli bir bakış açısıyla incelenecek belli başlı objeleri belirlemekte kullanılır (Margolis, 1984:137).

Tasarım ve sanat her ikisi de yaratıcılık, özgünlük, estetik, duygu, düşünsellik, uygulanan yöntemler, farklı bakış açıları gibi çeşitli ölçütlerde ortak yaklaşımlar içerisinde, biçimsel yetkinlikle ilgilenmektedirler. Bir tasarım nesnesinde işlevin doğurduğu biçim öncelikli olduğundan, görsellik işlevin belirleyiciliğinden etkilenir, dolayısıyla tasarım nesnesi işlevin doğurduğu "zorunlu biçimselliğe" sahiptir. Diğer taraftan sanat nesnesinde biçim yaratma çabası, imgelemle koşut veya diğer bir ifadeyle sınırsız özgürlüğün yansıtılabildiği bir durum sergilemektedir.

Zanaat da tasarım ve sanat ilişkisinde belirgin bir biçimde rol oynamaktadır. Tasarım kavramı ilk ortaya çıktığında endüstriyel bir faaliyet alanı olarak (kişiye özel üretimler haricinde) mekanik yöntemlerle oluşturulduğundan, zanaat ile bağ kuramamıştır. Ancak Arts & Crafts (Sanatlar ve El sanatları) akımı ile William Morris ve John Ruskin gibi isimlerin öncülüğünde el sanatlarının öncelikli olarak dekoratif sanatlarda etkin kılındığı bilinmektedir. Günümüzde tasarım, sanat ve zanaat üçgeninde söz konusu disiplinler arasındaki sınırlar yer yer silikleşmektedir. Hatta zanaat söz konusu olduğunda, bir zamanlar açık olan bir sınırın

neredeyse ortadan kalktığına dair görüşler de bulunmaktadır (Shiner, 2012: 238). Bunu çağdaş sanat uygulamalarında yer alan plastik sanat ve tasarım çalışmalarında görmek mümkündür.

Herhangi bir nesnenin sanat veya tasarım ürünü olarak kabul edilebilmesi için, çok yüksek standartta üretilmiş veya sunulmuş olması gerekir. Burada "yüksek kalite" ölçütü sanat ve tasarım nesnesinde ortak belirleyicidir. Ayrıca sanat ve tasarım ürünlerinde uygulanacak ölçütler estetik ve güzellikle ilişkilidir ki estetik ve güzelliğin ölçütleri de farklı olma, diğerlerinden ayrılma olarak belirlenebilir (Barnard, 2002: 169,170,171). Nitekim heykel ve resim, gibi plastik sanat alanlarının temel ölçütleri biçimsel-estetik yetkinlik, yaratıcı düşünce, özgün aktarımlar olarak tanımlanabilir.

Günümüzde, gelinen noktada her iki kavram için anlam ve değerlerin birbirine karıştığı bir durum sergilenmekte ve kendi varoluşsal doğalarının ötesine geçerek yeni tanımlama ve anlamlandırmaların yapıldığı bir yöne doğru gidildiği görülmektedir. Bunun temelinde hızlı tüketim açısından bir tür bilinçaltını etkileme çabaları görülebilir. Nitekim tasarım ürününün (özellikle giyim tasarımı, moda söz konusu olduğunda) tüketimi teşvik için işlevin yanında belirli görsel etkileyiciliklere sahip olması gerekli bir koşuldur. Sanatın imgelem, yaratıcılık, estetik v.b. gibi diğer ölçütlerine ait güçlerden yararlanılmaktadır. Barnard, tasarım sürecinin akılcı olduğu yönündeki yaygın anlayıştan yola çıkmakla birlikte, bilinçaltının tasarımda oynayacak büyük rolünün olup olmadığını sorgulayıp, Salvador Dali'nin, Mae West'in dudakları şeklinde kanepesini ve Elsa Schiaparelli için tasarladığı şapkayı, örnek vermektedir (Barnard, 2002: 168).

Sanata ait yetkinliklerde altı çizilmesi gereken yön, ekonomik sisteme hizmet eden bir araç olarak kullanılmasıyla kaybolan anlam ve niteliklerdir. Konuyla ilgili aykırı söylemleri olan Read, sanatın bozulmasını, estetik içgüdünün köreltilmesi ve insanların biçimlere olan duyarlılıklarının kaybolmasıyla ve bunun özgür seçimle değil ekonomik zorunlulukların doğurduğu sonuçlardan biri olarak, kapitalizmin yayılmasıyla ilişkilendirmektedir (Read, 2018: 162,163).

Konunun daha anlaşılabilir olması için bu bağlamlarda, post modern dünyada sanatın ifade ettiği anlamlar üzerine yoğunlaşma gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Gerçeklik ve sanatsal arasındaki ayrım, üretim yöntemlerindeki değişimler, teknoloji ve bilginin transferi sayesinde sanatsal olan; tek, özel, ayırt edilebilir olma gibi özelliklerin dışına çıkabilmektedir. Yalnız estetik kaygıyla üretilmiş eserlerin değil çevrede yer alan belirli estetik ölçütlerdeki çeşitli nesnelerin, sanat-tasarım sınırlarında, dönüşebildikleri bir dönem yaşanmaktadır. Baudrillard, sanat alanında artık bir ayrım yapma olanağına sahip olunmayışından yakınarak günümüz devrimci çağdaş sanatında akla gelebilecek her nesne, dünyaya ait her ayrıntı ya da fragmanın aynı tuhaf çekiciliğe sahip olabileceğini ve daha önceleri yalnızca sanat eseri adlı birkaç soylu biçime yöneltilen çözümü olmayan soruların artık hepsine sorulabileceğini belirtmektedir (Baudrillard, 2005: 99,102).

Birçok görüşte belirtildiği gibi nitekim sanatın artık eski ifade ettiği değer yargıları ve anlamlarından soyutlanarak, tasarımla veya başka alanlarla iç içe geçen yeni bir düzlemin oluştuğu açıkça ortadadır. "Sanatın tasarımlaşmaya", "tasarımın da sanatlaşmaya" evrildiğinden ve her ikisinin birbirine eşit olarak geliştiğinden bahseden Artun, Postmodern dönemde, sanat kadar önemli bir iletişim evreninin yönetilmeye ve tasarlanmaya direnmesine izin verilemeyeceğinden bahsederek sanatın giderek egemen beğeniye baş eğmekte olduğunun altını çizmektedir (Artun, 2018: 73).

Tasarım nesnesi olarak giysi, işlevsel yönünün dışında moda döngüsünün gelip geçiciliğine de hitap eden aynı zamanda hem plastik değerlerin öne çıkarıldığı hem de simgesel yüklemelerin yapıldığı gösterge yönüne sahiptir. Nitekim biçimsel ve simgesel anlamda taşıdığı bu kodlarla görsel, dokunsal veya diğer duyularla ilgili ifadelerle günümüz sanat anlayışında kendine yer edinmiştir. Burada gelip geçici bir kullanım nesnesinin sanat nesnesine dönüşümü tartışılabilir olmakla birlikte plastik sanat ölçütlerinin etkin kılındığı birçok çağdaş giysi örneği müzeler, galeriler, performans sanatı süreçleri ve kamusal alanlar gibi sanat platformlarında yer almaktadır.

Görsel 1. *Yayoi Kusama, "Silver on the Earth", içi doldurularak dikilmiş kumaş, çeşitli objeler, gümüş boya, 1990. (Hoptman ve Tatehata ve Kultermann, 2000: s.135)*

Bir giysinin görselliğinde; biçim, renk, doku, materyal kalitesi, kültürel ve sosyal yaklaşımlar, sembolik anlamlar, tarzlar, moda eğilimleri (trendler), o giysinin hangi ortam veya kitle içerisinde, ne zaman kullanılacağı gibi dinamikler biçim üzerinde belirleyicidir. Buna ek olarak sanatsal giysilerde sanatçıya ait özgün bakış açısı, kullanılan yöntem, materyale ait nitelikler, plastik değerler, anlam gibi örgütlenmelerle "sanatsal giysi" kimliği ortaya çıkmaktadır. Nitekim "Giyilebilir Sanat" veya "Sanatsal Giysi", gibi kavramlar giysinin sanat nesnesine dönüştüğü yerde ortaya çıkmışlardır.

Görsel kültür içinde işlevsel veya iletişimsel olmak amacıyla üretilmeyen veya yaratılmayan birçok nesne bulunmaktadır. Genellikle "sanat" veya "güzel sanatlar" terimine giren her şey, görsel deneyimin bir parçasıdır ve her zaman, temel olarak işlevsel veya iletişimsel olma amacıyla üretilmemişlerdir (Barnard, 1998: 15). İşlevin form üzerindeki belirleyiciliğinde giysi, diğer tasarım nesnelerine göre daha az edilgendir. Örneğin yürürken veya otururken bedensel rahatlık açısından yeterli konfora sahip olmayan kalem etek, ofiste veya bu türden sosyal bir ortamda estetik görünüm veya başka simgesel yüklemeler için giyilir. Bu durum yerine göre giyside, görselliğin işlevsel kısıtlamalar yaratan yönünün de göstergelerindendir. Dolayısıyla giysinin görsel kültür içinde edindiği yerde estetik veya simgesel göstergelerin, işleve tercih edildiği birçok yaklaşımdan söz edilebilir. Bu durum giysinin diğer tasarım nesnelerinden ayrılan kendine özel yerine işaret etmektedir. Çağdaş sanat anlayışında giysinin, alışılmış anlamından öteye geçerek estetik veya anlamsal söylemin iletildiği esere dönüştüğü yerde, (bir tasarım nesnesinin, sanatsal nesneye dönüşümü) bu özel konum da göz ardı edilmemelidir.

Böylece tasarım ve sanat ilişkisinde dönüşerek ve güçlenerek sınırların, belirsizleştiği bir yöne doğru gidildiği ve giysinin de bu iki alanın sınırlarında özgürce konumlanan, yaratıcı, özgün, estetik ve düşünsel yeni algı alanları yarattığı görülmektedir.

HACİMLİ ÖRME YAPILARIN PLASTİK OLANAKLARI VE HEYKELSİ ETKİLER

Örme yapım aşamasında ve sonradan manipülasyon yoluyla sınırsız formun oluşturulmasını olanaklı kılan bir tekstil tekniği ve yapısıdır. Dolayısıyla hacimli etkilerin kolaylıkla uygulanabildiği oldukça elverişli tekstil yapılar olarak tasarım ve sanat adına gerçekleştirilen birçok çalışmada yer almaktadır.

İncelenen çalışmalar ve kaynaklarda örme yapıların heykelsi olarak değerlendirildiği birçok farklı yaklaşımla karşılaşılmıştır. Konu daha iyi anlaşılabilmesi adına "Heykel Sanatı" ve "Sanatsal Hacimli Örme Yapılar" olarak iki alt başlıkta incelenebilir.

Heykel Sanatı

Heykel Türkçe sözlükte, "Taş, tunç, bakır, kil, alçı vb. maddelerden yontularak, kalıba dökülerek veya yoğrulup pişirilerek biçimlendirilen eser, yontu, statü" olarak tanımlanmaktadır (https://sozluk.gov.tr/ 02.06.2020). Yunan, Roma, Mısır v.b. gibi diğer birçok antik çağ uygarlıklarında, Rönesans, Barok gibi dönemler ve günümüze kadar gelen süreçlerde heykel sanatının birçok yetkin örnekleri ortaya koyulmuştur. Günümüzde çağdaş heykel sanatı içerisinde birçok farklı malzemenin kullanıldığı görülmektedir. Bunlar klasik anlamda taş, kil, metal olmakla birlikte ahşap, tekstil, cam, seramik, kağıt, sentetik malzemeler ayrıca geri dönüşüm malzemeleri, teknolojik parçalar ve hatta et, deri, gibi sıra dışı malzemeler bile kullanılmaktadır.

Heykel madde kitleleri sanatıdır (Wölfflin, 2000: 70). Plastik sanatın ölçütleri doğrultusunda oran-orantı, denge, ritm, karşıtlık, ışık-gölge, renk, doku, devinim, gibi görsel unsurların uyumuyla kitleye biçim kazandırılır.

Herhangi bir kitleye form kazandırırken en-boy-yükseklik açılarından bakmak olanaklı kılınır ve eser dokunulduğunda elle tutulup keşfedilebilen hacimsel bir formdur. Heykelin etrafında dönerken, sonraki görüntüde dönüşüm gerçekleşir. Çok inandırıcı bir 'kafa' olan şey şimdi bir yüzen balığa dönüşmüştür diyen George'a göre bir heykel kendini izleyici etrafında yürüdükçe yavaşça ortaya çıkarır, gözler sürekli hareket eder ve boyutsal varlığıyla, meşgul olma çabasıyla formun her yönü keşfedilir (George, 2014: 7,8).

Resim sanatıyla karşılaştırıldığında; Heykel'in üretiminin resimden daha zorlayıcı bir çaba gerektirdiği belirtilmekle birlikte, üretim sürecinde yapılan yanlışların düzeltilemeyeceği de vurgulanmaktadır. Ayrıca resimde çok geniş bir biçimde gösterilebilen olgular, ortamla ilgili etkiler heykelde yansıtılamadığı gibi, Frangenberg'in aktarımıyla Vasari ve Borghini'ye göre resimde doğa manzaraları, renk etkileri ve perspektif gibi uzaklıkla açıya göre değişen büyük veya küçük gösterme, tek heykel çalışmalarında (free standing sculpture) ulaşılamaz amaçlardır (Frangenberg, 1995: 116).

Dönemlere göre birçok farklı yaklaşımın heykel sanatını etkilediği görülmektedir.[1] Bu etkiler o döneme ait tarz, düşünce, akım ve bunların yönlendirmesiyle birlikte aynı zamanda sanatçıların özgün ve yaratıcı faaliyetlerinin bir ürünü olarak değerlendirilebilir. Farklı dönem anlayışları içerisinde her bir tarz birbirinden farklı olmasına rağmen ortaya çıkan biçimsel, görsel yetkinlik aynı veya benzer ölçünlere (standart) sahiptir. Ayrıca Batı kültür ve felsefesinin yansıması olan özdeşleyimsel çalışmalarla birlikte Doğu felsefesinin yansıması olan soyut yaklaşımlar, modern yaklaşımlarda da etkili olmuştur (Worringer, 2017: 121,122).

2

3

4

Görsel 2. *Benjamin Spence, "The Angel's Whisper Circa", mermer, 1857, Neoklasik tarz, Orsay Müzesi, Paris.* *https://www.musee-orsay.fr/en/collections/works-in focus/sculpture.html?no_cache=1&zoom=1&tx_damzoom_pi1%5BshowUid%5D=2309 05.03.2020*

Görsel 3. *Umberto Boccioni, "Unique Forms of Continuity in Space", (Uzayda Sürekliliğin Eşsiz Formu) Bronz, 1913, Fütürist tarz. (Potts, 2000: 107)*

Görsel 4. *Gyula Kosice, "Röyi", Ahşap, 1944, Arte Madi tarz. (Ed.Haydaroğlu, 2015:115)*

Günümüzde heykel sanatı görsel yetkinlik taşıyan tüm hacimli nesnelere yönelmiştir. Farklı tasarım alanlarıyla yalnız o alana ait tasarımcılar değil heykeltıraşlar da zaman zaman ilgilenmişlerdir. Örneğin mimarlık alanı içinde plastik, estetik değerlerin öne çıktığı yapılar, heykelsi veya anıtsal olarak değerlendirilebilmiştir. Nitekim mimar olmayan ancak mimarinin olanaklarını araştıran, Robert Irwin, Sol LeWitt, Bruce Nauman, Richard Serra ve Christo gibi heykeltıraş veya heykel sanatıyla ilgilenen sanatçılar olmuştur (Krauss, 1979: 41). Dolayısıyla

[1] Konuyla ilgili "Tarih Boyunca Sanat, Dünya Sanat Tarihinde Üsluplar ve Akımlar, Çeviri: Dilek Şendil, Süreyya Evren, Ed. Mine Haydaroğlu, Yapı Kredi Yayınları, 2015." kitabı incelenebilir.

yontu dışında kalan diğer tüm malzeme ve teknikler heykeltıraşların bakış açılarıyla yorumlanabildiği sürece heykelsi veya heykel olma niteliği taşıyabilmektedirler.

Diğer yandan formun bir yüzey üzerinde kabartma olarak oluşturulduğu rölyef de eski uygarlıklardan günümüze kadar gelen bir heykel türüdür. Bu türde form yarı üçboyutlu olarak belirli bir yüzeye tutunur. Günümüzde ise yine rölyef kurgulara yer verilmekle birlikte klasik, soyut, kavramsal ve hatta teknolojik heykel ve rölyef çalışmaları gerçekleştirilmektedir.

Sanatsal Hacimli Örme Yapılar

Geleneksel yöntemler ve teknolojik gelişmelerle birlikte gerek tasarım alanında gerekse sanatsal çalışmalarda kullanılan örme tekniğinin elde yapılan ve arkeolojik kalıntılarla ortaya çıkan en eski örneklerinin [2] antik Mısır'a dayandığı bilinmekle birlikte bazı kaynaklarda Tekniğin kökeni hakkında tam olarak bir bilgiye ulaşılamadığı ancak Arap tüccarlar tarafından İspanya'ya getirilerek buradan da diğer Avrupa ülkelerine yayıldığından bahsedilmektedir (Phillips, 2013: 14).

Temel olarak bir ilmeğin bir diğer ilmeğe geçirilmesiyle oluşturulan örme yapılarda, amaçlanan hemen her türden üç boyutlu form elde edilebilir. Örme yapılar elde ve makinede üretilme olanaklarına göre iki ayrı grupta incelenebilir.

Görsel 5. *Örme gece başlığı, yeşil ve beyaz ipek, İtalya. 17. yüzyılın sonları. Büyükşehir Sanat Müzesi, Rogers Fund. (Phillips, 2013:18)*

Elde örme günümüzde özellikle kadınların yaptığı uğraşılardan biridir. Şiş gibi aletler yardımıyla iki veya üçboyutlu form ve dokular oluşturulabilir. Yine tığ yardımıyla oluşturulan kroşe veya danteller de birbirine geçen ilmek sistemiyle elde oluşturulabilirler.1960'larda sanatsal değer yüklemelerinin yapılmaya başlandığı örme lif sanatının alanını da zenginleştirmiştir. Erken 1960'larda örmenin zanaat ününü yükseltmek isteyen Mary Walker Phillips el örmeciliğini bağımsız bir sanat formu olarak keşfeden ilk kişi olarak kabul edilmiştir (Searle, 2008: 10).

Makine örmeciliğinde ise tekstil yapıları "atkılı örme" ve "çözgülü örme" olarak farklı iki temel yöntemle oluşturulmaktadır. Atkı yönlü örme makineleri iğnelerin tek tek veya hep

[2] Örme olmayan "düğümsüz örgü" (nalbinding) tekniğinin bugün bilinen örme ve kroşenin atası olduğu düşünülmektedir.

birlikte hareket yapabildiği düz [3] (triko) ve yuvarlak [4] olarak makine yapısına göre de sınıflandırılmaktadır.

Herhangi bir dikişle birleştirilmeksizin tek parça tüp şeklinde yüzeyden bağımsız formlar yuvarlak örme yöntemiyle elde edilmektedir (Loumagne, 2009: 144). Bir diğer yandan örmede form üzerinde belirleyici olan birçok unsur birbiriyle ilişkilidir. Örgü ortamı, örgü yapıları ve gerginliği ve bunlar arasındaki ilişki seçilen formun son şeklini de belirleyecektir (Lee, 2007: 88).

Günümüzde otomatik sistemlerin sunduğu olanaklarla bir makinede tek parça giysinin (üç boyutlu), tek seferde üretilebildiği teknolojiler mevcuttur. Ayrıca son dönemlerde ileri teknolojik olanakların kullanıldığı, yenilikçi yaklaşımlarla, tek parça ayakkabı sayası gibi formlar da üretilebilmektedir.

6 7

Görsel 6. *Shima Seiki düz örme makinelerinde, dikişsiz olarak tek iplikle üretilen kazak. Financial Times, Haber: Leo Lewis https://www.ft.com/content/8d03bfae-4a3a-11e9-bde6-79eaea5acb64 20.01.2020*

Görsel 7. *Ayakkabı sayası için üretilmiş örme parça. (Pike jakar), Nit Örme Tekstil Sanayi arşivi. Fotoğraf: Irmak Bayburtlu.*

Sınırsız şekil alma olanağıyla örme, tekstil sanatı, heykel, çağdaş sanat düzenlemeleri, performans sanatı, arazi sanatı gibi platformlarda hem görsel hem de kavramsal sanat yaklaşımlarında yer almaktadır. Hacimli bir form oluşturmak için üretim sürecinde, örmenin kendi yapısal duruşuyla hem üç boyutlu hem de yüzey üzerinde kabartma (rölyef) bir form oluşturulabilir. Yine bir başka hacimli yapı oluşturma tekniği ise belirli bir duruşu ve sertliği olan bir nesnenin kaplanmasıyla olabilir. Ayrıca formlar oluşturulurken klasik tekstil liflerinden yapılmış malzemelerin yanı sıra kağıt, metal tel kablo v.b. gibi sıra dışı materyaller de kullanılabilir.

[3] Düz örme makinelerinde başlıca örgü türleri: Tek veya çift plakalı makinelerde; haroşa, selanik, jakar, intersia, ribana (lastik), saç örgü, nopeli, kaydırmalı, v.b.

[4] Yuvarlak örme makinelerinde başlıca örgü türleri: Süprem, interlok, vanize, ringel, jakar, kaşkorse, iki iplik, üç iplik v.b.

8

9

10

Görsel 8. *Filiz Metolar, "İsimsiz", 2017. Herhangi bir yüzeye bağlı kalmadan örmenin kendi yapısal duruşuyla oluşturulmuş bir heykel çalışması. Ters-Yüz 5 sergisi. Irmak Bayburtlu arşivi, tasarımcı/sanatçının izniyle.*

Görsel 9. *Irmak Bayburtlu, "Yumurtalı Yün Kazak" isimli çalışma 2015. Yalıtım malzemesi üzerine yün örme kumaşla sarılarak kaplanmış heykel çalışması. Ters-Yüz 4 sergisi. Irmak Bayburtlu arşivi.*

Görsel 10. *Fatma Büyüksofuoğlu,"İsimsiz", 2016, düz örme ve karışık teknikle yapılmış kabartama (rölyef) çalışması. Ters-Yüz 5 sergisi. Irmak Bayburtlu arşivi, tasarımcı/sanatçının izniyle.*

Sıra dışı bir örnek olarak heykeltıraş ve arazi sanatçısı (land art) Andy Goldsworthy örme tekstilleri arazi düzenlemelerinde kullanmış başlıca sanatçılardan biridir. Burada anlamsal altyapısı olan bir çalışmada formun oluşturduğu görsellik de dikkat çekicidir. Örnekte görüldüğü üzere; taşın sertliği ve amorf formunu yok etmeden korunan biçim, örme parçalarla kaplanarak sert taş formu, yumuşak örme yüzey ile birleşerek, temelinde kontrastlık olan bir ironi sunmaktadır.

Görsel 11. *Andy Goldsworthy, "Knitted Landscapes" (Örülmüş Manzaralar), http://jederzeit-kirschenzeit.blogspot.com/2012/06/yarn-along-knitted-landscapes.html 20.01.2020*

Öte taraftan örme ve kroşe toplumsal ve siyasal söylemlerde, gerek anlamsal gerek algısal yönleriyle mesaj iletmek için kullanılmışlardır. Bunların en belirginlerinden biri feminizmdir. Kadınların boş zamanlarında kullandıkları bir uğraş olmaktan öteye toplum içindeki haklarını ve her türden siyasal ve sosyal söylemlerini ilettikleri bir materyal ve yöntem olmuştur. Bu

anlamda örme ve kroşe tekstil yapılarıyla kamusal alanlarda yer alan ağaçlar, araçlar, binalar ve diğer birçok nesne giydirilerek alttaki nesnenin ana formu bozulmadan kaplanmıştır. Günümüzde buna sıklıkla rastlamak mümkündür. Örneğin Sayeg'e ait çalışmalardan birinde renkli yumuşak örme tekstille kaplanan sert metal otobüs, bilinçaltında katı bir imgeleme sahip olan ancak örmeyle bu imgelemin yıkıldığı "yeni bir otobüs algısı" yaratmaktadır.

Görsel 12. *Magda Sayeg, "Knitted bus" (Örülmüş Otobüs), Telegraph gazetesi, İngiltere, 21.01.2009. Fotoğraf: BNPS https://www.telegraph.co.uk/news/uknews/4305406/Knitters-turn-to-graffiti-artists-with-yarnbombing.html 20.01.2020*

TASARIM VE SANAT NESNESİ OLARAK HEYKELSİ ÖRME GİYSİLER

Tasarım ürünü veya sanat nesnesi ayrımında, tanımların birbirine karıştığı "sanatsal tasarım" veya "tasarımsal sanat" gibi kavramların tartışıldığı bir dönemden geçilmektedir. Örme giysilerde heykelsi etkiler incelendiğinde; tasarım amacıyla üretilen giysiler ve buna karşıt giysinin yalnız sanatsal bir form veya ifade aracı olarak konumlandığı çalışmalarla karşılaşılmaktadır. Genel olarak hacimli etkilere sahip giysilerde örme yapıların sıklıkla "heykelsi" olarak nitelendirildiği ayrıca salt heykel çalışması olarak da örme yapılara yer verildiği görülmektedir.[5]

Örme heykelsi giysiler, dokuma ve dokusuz heykelsi giysilerle de karşılaştırılmıştır. Dokuma ve dokusuz yapılarla tasarımda birçok heykelsi giysi çalışması gerçekleştirilmiş olmasına rağmen salt sanatsal çalışmalarda bu türden yapıların örme yapılara göre daha az yer aldığı anlaşılmaktadır. Örneğin dokuma yapıyla ortaya koyulmuş ve tekstil sanatının da en yetkin örneklerinden sayılan Abakanowicz'e ait Black Dress bu konuda az sayıdaki eserlerden biri olarak gösterilebilir.

[5] Bkz. "Tasarım ve Sanat Nesnesi Olarak Heykelsi Örme Giysiler" başlığında yer alan örneklerde bu türden nitelendirilmelerin sıklıkla kullanılmış olduğu görülebilir.

13 14

Görsel 13. *Magdalena Abakanowicz, "Black Dress" (Siyah Elbise), dokuma sisal, heykel giysi. 1968. (Porter,1960:89)*

Görsel 14. *Neo Dia heykelsi elbise. Dokuma veya dokusuz tekstillerle çok sayıda heykelsi giysi tasarım çalışması ortaya koyulmaktadır. https://uttutextiles.wordpress.com/tag/neo-dia/ 13.03.2020*

Konu tasarım ve sanat sınırında oluşan düzlemde incelendiğinden, "Tasarım Ürünü Olarak Heykelsi Örme Giysiler" ve "Salt Sanatsal Obje Olarak Örme Giysi Formlar" olarak iki bağlamda ele alınmıştır.

TASARIM ÜRÜNÜ OLARAK HEYKELSİ ÖRME GİYSİLER

Hacimli etkilere tasarımlarında yer veren tasarımcı ve sanatçıların; çalışmalarında devinim, ışık-gölge, derinlik v.b. gibi heykelsi etkiler belirgin bir şekilde öne çıkmaktadır. Parçalı örgülerle, kumaş dokusu, heykelsi yüzeyler ve sıra dışı siluetlerin yanı sıra verev renk blokları, kloş etek parçaları ve hatta eğimli omuz şekilleri, halka şeklinde veya dilimli kenarlar gibi çok çeşitli üç boyutlu etkiler yaratılabilir (Sissons, 2010: 102).

Örme yapılar geniş bir esin kaynağı ve imgelem gücünün somutlaştırılmasına olanak veren plastik değerlere sahip olduklarından giysilerde de her türden form heykel sanatında olduğu gibi gerek özdeşleyimsel gerekse soyut olarak oluşturulabilir.

Örme giysilerde form arayışında, eski olanın güncellenmesi kültürüne sahip moda sisteminin de etkileri yadsınamaz bir gerçektir. Turney modernizm sonrası tarihin, yeniden yapılandırılması gereken bir tarz kaynağı haline geldiğini belirtmektedir. Bu tarzların mutasyona uğrayan ve zaman yolculuğunda nostaljik bir alıştırmanın parçası olarak yan yana geldiği, yeni formlar ve anlamlar yaratma arayışında, çeşitli marka olmuş tasarımcıları örnek verir. Vivienne Westwood, John Galliano ve Jean-Paul Gaultier gibi moda tasarımcılarının örme çalışmalarının tarihçesine değinerek, tarihi tarzlar ve temalar üzerine çağdaş eğilimleri ifade ettiklerinden ve gelişmelerinden bahseder (Turney, 2009: 79). Nitekim söz konusu tasarımcılara ait çalışmalarda, hacimsel etkilerin yetkin bir estetik dille aktarıldığı heykelsi nesnelere dönüşmüş örnekler güncellenerek belirli sezonlarda yeniden sunulmaktadır.

Konuyla ilgili çalışmalar, "Yüzeyden Bağımsız Heykelsi Formlar" ve "Yüzeye Bağlı Kabartma (Rölyef) Formlar" olarak ayrı iki yaklaşımda ele alınabilir.

Yüzeyden Bağımsız Heykelsi Formlar

Bu türde giysi tasarımları incelendiğinde, tasarımcıların yanı sıra heykeltıraş ve sanatçılar tarafından yapılan çalışmalarla da karşılaşılmıştır. Örmeye ait çeşitli plastik değerlerin kullanıldığı bu giysiler, heykel sanatına ait biçimsel yetkinlikleri taşıyan sanatsal tasarım nesneleri olarak yorumlanabilir.

Çalışmalarında örme giysilere yer veren heykeltıraş Rowan Mersh giyilebilen sanat nesneleri de ortaya koymaktadır. Çoğunlukla tekrar eden birimlerden oluşan heykelsi yapılar çalışmalarında öne çıkmaktadır. Burada yer alan örnekte, sivri uçlu formların oluşmasına olanak veren jarse kumaş ve sarmal yapıların üst üste yığılmasıyla kurgulanmış yapı, aynı zamanda fraktal sanat çağrışımı yapan heykelsi bir etkiye sahiptir.

Mersh çalışmalarında esnek jarse (yuvarlak örme) türü kumaşlarla birlikte plak, CD, bozuk para, top, kürdan gibi çeşitli malzemeleri kullanarak, örme kumaşın kendine özgü niteliklerini yenilikçi yöntemlerle ortaya koymuştur (Black, 2006:106). Söz konusu çalışma, bir sanatçı tarafından gerçekleştirilmiş tasarım ve sanat nesnesi ayrımında konumlanmış bir giysinin, heykelsi bir formla ifade ediliş biçimi olarak yorumlanabilir.

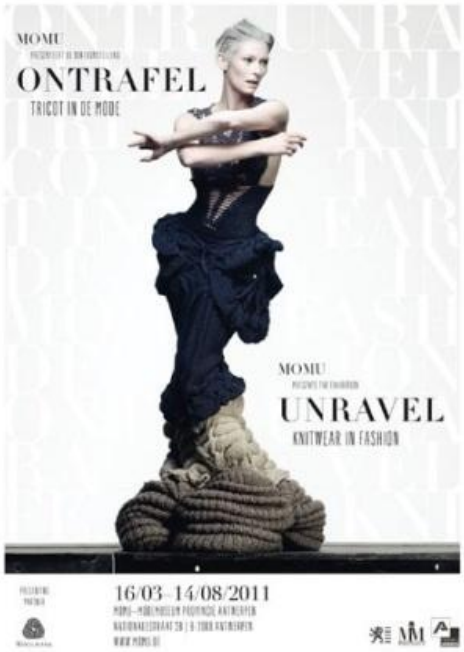

Görsel 15. *Rowan Mersh'e ait "Helix" isimli çalışma, Çizgili örgü esnek jarse ve yaklaşık 3000 kürdandan oluşan üst. (Black, 2006:107)*

Çalışmalarında heykelsi etkilerin görüldüğü bir başka isim ise Sandra Backlund'dır. "Backlund'ın trikoyla çalışan, bir sanatçı olarak kabul edilebilecek, çağdaş bir tasarımcı olduğu belirtilmektedir. Kendisiyle yapılan söyleşide, Unravel imaj kampanyasıyla ilgili olarak tüm açıları ele aldıklarını belirterek 3 boyutlu, heykelsi, yapısız ve sürrealist modayı gözden geçirmekle birlikte hazır giyimi de kullandıklarından bahsetmektedir (https://www.anothermag.com/art-photography/918/unravel-knitwear-in-fashion 16.11.2019).

Tasarımcı triko (düz örme) ve kroşe kumaşları çoğunlukla hacimsel simetrilerle oluşturduğu yapılarla heykelsi giysilere dönüştürmektedir. Burada yer alan örnekte, yığılmış

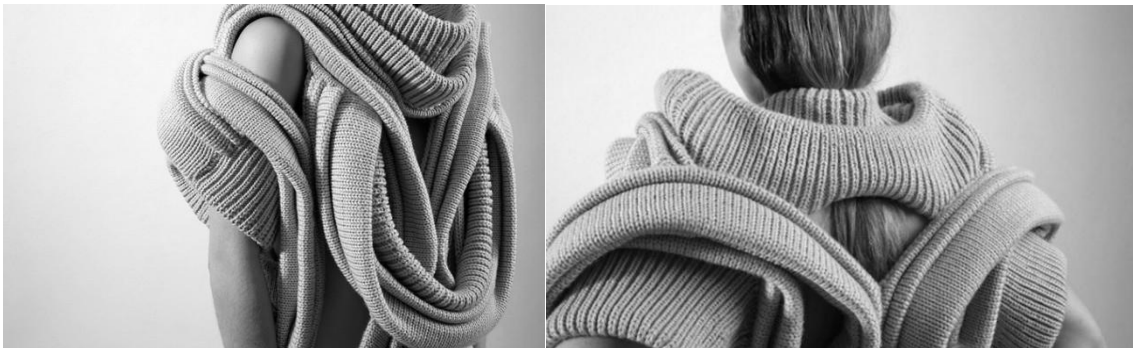
kalın ribanalar üzerinde duran ve bir yontuyu çağrıştıran elbise beden üzerinde yapılanan anıtsal görüntüye sahiptir.

Görsel 16. *Sandra Backlund, örme ve kroşe elbise, 2009. Unravel (Sökülmek) imaj kampanyası için Momu*[6] *dergi kapağı. Giyen: Tilda Swinton, Styling: Craig McDean ve Panos Yiapanis https://www.dazeddigital.com/fashion/gallery/9920/11/unravel-knitwear-in-fashion 04.01.2020*

Konuyla ilgili bir diğer isim olarak özgün çalışmalar ortaya koyan tasarımcı Katherine Mavridis örnek verilebilir. Avustralyalı tasarımcı çoğu ribana, triko kullandığı giysilerde şeritlerle iç içe geçirilerek kurgulanmış soyut heykel çağrışımları yapan formlar ortaya koymaktadır. Burada yer alan örnekte gözün, yuvarlak hatlar içinde kapalı bir şekilde dolaştığı devinimle ışık gölge etkileri oldukça yoğun bir şekilde algılanmaktadır. bocadolobo.com ve sketch42blog.com sitelerinde yer alan yorumlarda 'Katherine Mavridis'in Yün Heykelleri' (Wool Sculptures by Katherine Mavridis) başlıklarına yer verilen ifadelerde tasarımların heykelsi ve mimari çağrışımlara sahip olduklarından bahsedilmektedir.(https://www.bocadolobo.com/blog/art/wool-sculpting-by-katherine-mavridis/06.01.2020)(http://sketch42blog.com/2016/01/wool-sculptureskatherine-mavridis/ 06.01.2020).

[6] Modemuseum Provincie Antwerpen (Belçika, Anvers Eyaleti Moda Müzesi).

Görsel 17. *Katherine Mavridis, Heykelsi yün kazak. https://www.bocadolobo.com/blog/art/wool-sculpting-by-katherine-mavridis/ 06.01.2020*

Yüzeye Bağlı Kabartma (Rölyef) Formlar

Bir yüzeye bağlı, kabartma (rölyef) formlar örmede sıklıkla rastlanan yapılardır ve örme tekniği hemen her şekilde kabartma oluşturulmasına olanak verir. Bunun en bilinen türü, İngilizce literatürde "aran knitting"[7] (aran örme) veya halk arasında "cable knitting" (kablo örme) olarak da geçen, kumaşın yapım aşamasında oluşturulan grup halindeki ilmeklerin yer değiştirmesiyle; saç örgü, burgu ve bunların türevleri gibi klasikleşmiş örgülerdir. Aran örme bir kazak veya benzer bir örgü parçasında uygulandığında bazen neredeyse hafif bir kabartma (rölyef) veya heykel dikkat çekici bir doku koleksiyonu oluşturur (Hollingworth, 2006: 14).

Ayrıca kabartma etkiler ilmeklerin birbirinin üzerinden geçmesiyle, uzatılmış sağa veya sola eğimli olarak yükseltilmiş diyagonal çizgiler ve çeşitli derinliklerde dalgalar üreterek kullanılan ipliğe, gerginliğe, geçen ilmek sayısına ve geçişlerin düzenine bağlı olarak eğilirler (Loumagne, 2009: 186).

Sözü geçen yapıların dışında manipülasyon yoluyla da kabartma etkiler yaratılabilir. Çeşitli parçaların dikişle birleştirilmesi, aplike ve nesnenin kaplanması ile de kabartma formlar elde edilebilir.

Kabartma etkileri tasarımlarında sıklıkla kullanan tasarımcılardan biri de Motohiro Tanji'dir. 2013 yılından bu yana faaliyet gösteren tasarımcının, çalışmalarında genel olarak el ve makinede örme tekniklerinde kabartma etkiler görülmektedir. Tanji'nin 2017 Sonbahar koleksiyonundan bir parçada belirgin bir biçimde öne çıkan kabartma formların rölyef etkisi yarattığı dikkate değer. Yine Tanji'nin bu koleksiyonunda el örgü ve kroşe teknikleriyle oluşturulmuş heykelsi, kalın katmanlı fırfırlarla kablo örgülerden oluşan parçalara yer verildiğinden bahsedilmektedir (https://www.vogue.com/fashion-shows/tokyo-fall-2017/motohiro-tanji 24.02.2020).

[7] Bu örme türü, İrlanda'nın Galway Körfezi açıklarında bulunan bir adalar grubu olan Aran adalarından adını almaktadır. (Hollingworth, 2006, s.10)

Görsel 18. *Motohiro Tanji, 2017 Sonbahar koleksiyonundan kazak, Tokyo. https://www.vogue.com/fashion-shows/tokyo-fall-2017/motohiro-tanji/slideshow/collection#6 24.02.2020*

Konuyla ilgili verilecek bir diğer örnek ise Liu Fang'dır. Tasarımcıdan seçilen parçalarda, pürüzsüz görünüme sahip kumaş yüzeyinde tek renkte, ışık-gölgenin belirgin bir biçimde öne çıktığı mermersi, devinimsel kabartma formların tekrarı görülmektedir. Vogue'da yer alan haberde tasarımcının özellikle heykelsi özgün kaşmir çalışmalarıyla bilindiğinden bahsedilmektedir (https://www.vogue.it/en/shows/oddities/2011/03/china-in-paris 06.02.2020).

Görsel 19. *Liu Fang İlkbahar-Yaz 2013 Paris Moda Haftası.*

https://knitmodern.tumblr.com/post/50816321815/fashiongeometry-knitwear-by-liu-fang-ss-2013 24.02.2020

SANAT NESNESİ OLARAK HEYKELSİ ÖRME GİYSİLER

İşlevsel amaçtan uzak giysinin form olarak kullanıldığı; bazı çalışmalarda giyilemeyen, bazılarında ise giyilme fonksiyonuyla birlikte estetik veya kavramsal yüklemeler yapılan sanat çalışmalarını bu kapsamda değerlendirmek mümkündür. Bu türden çalışmalarda dikkate değer olan esasında bir işleve sahip olan (tasarım nesnesi) giysinin salt sanat nesnesi olarak çeşitli sanat platformlarında yer almasıdır.

İncelenen çalışmalardan anlaşılan "Plastik Sanat Objesi Olarak Örme Heykelsi Giysiler" ve "Anlam İleten Sanat Yaklaşımlarında Örme Heykelsi Giysiler" olarak iki farklı bakış açısıyla karşılaşılmış ve konu bu iki alt başlıkta ele alınmıştır.

Plastik Sanat Objesi Olarak Heykelsi Örme Giysiler

Plastik sanat,[8] biçimsel amacın önceliğiyle maddenin görsel ve estetik örgütlenmesi üzerine kurgulanan bir sanattır. Söz konusu çalışmalar giysi formunda giyilmeyen/giyilemeyen, işlevin geçersiz kılındığı sanat objesi niteliğinde giysilerdir. Müze, galeri ve benzeri alanlarda sergilenen bu çalışmalarda yalnız tekstil sanatçıları değil plastik sanatın diğer alanlarından sanatçıların da zaman zaman örme yapıları tercih etmiş oldukları görülmektedir.

Bununla ilgili olarak triko kazak formunda çalışmalar yapan ve bir multimedya sanatçısı olan Jim Drain örnek olarak verilebilir. Drain'in kazakları heykelsi formlara dönüştürdüğü çalışmalarında biriktirme örgüye benzeyen pile görüntülerle, katı bir duruş sergileyen sert kazak formunda heykeller ortaya çıkmıştır. Sanatçının heykelsi bir form oluşturmak için referans aldığı kazakların yünle örüldüğü bildirilmektedir. (https://www.curatorscorner.com/2017/08/american-artists-appreciation-month-i.html 13.01.2020).

Görsel 20. *Jim Drain, "Pleat Construction", (Plise Yapı), 2011. Yün ve sentetik örme, boncuklar, metalik vinil. Taşıyıcı kasnak: Çelik, gümüş poliüretan (suni deri) Filedelfiya Sanat*

[8] Plastik Sanat: "Resim, heykel ve mimarlık sanatlarına denir." (Artut, s.372)

Müzesi. A.B.D (Philadelphia Museum of Art. U.S.A) https://philamuseum.org/collections/permanent/324329.html# 13.01.2020

Ayrıca Irmak Bayburtlu'nun "Kabuktan Hayaller Giymek" isimli sergisinde yer alan çalışmalardan bazıları da konuyla ilgili örnek verilebilir. Yün, sentetik ve pamuk karışımlı ipliklerin galvanizli tele sarılarak kurgulanmış kadın siluetindeki ana yapılarda el örgü ve kroşe yapılarına yer verilerek, heykelsi giysi formları oluşturulmuştur. Görseli yer alan çalışmada renkli örme ve kroşe yapıların iç içe geçen etkileriyle, "şans" kavramına gönderme yapılmıştır.

Görsel 21. *Irmak Bayburtlu, Şans (Fortune), 2019, "Kabuktan Hayaller Giymek" (Wearable Dreams) sergisi. Örme ve kroşe teknikleri. Galvanizli tel ve yün iplik. Irmak Bayburtlu arşivinden.*

Anlam İleten Sanat Yaklaşımlarında Heykelsi Örme Giysiler

Konuyla ilgili araştırmada kavramsal sanat ve performans sanatları kapsamında değerlendirilecek örme giysi formların, anlam ileten bir söylem aracı olarak kullanıldığı çalışmalarla karşılaşılmıştır. Kavramsal sanat[9], temsil nesnelerinin gösterge özelliklerini kullanarak düşünsel söylem ileten sanat alanı olarak tanımlanabilir. Yine performans sanatında[10] da söylem üretme çabası, sanatçının kendi bedenini performansın bir parçası olarak kullandığı bir gösteri niteliğindedir.

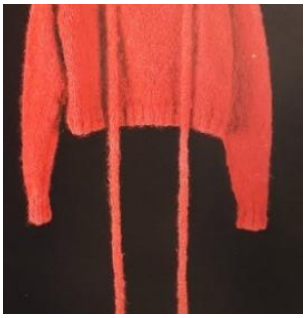
Normalde düşünsel iletinin önceliğinde, estetik veya biçimsel amacın göz ardı edildiği bir düzlemde, kavramsal veya performans nesnesi olarak yer alan örme giysi formlar heykelsi etkileriyle de öne çıkarak kavram veya performansın görsel yönüne katkı sağlamaktadırlar. Bu

[9] Kavramsal Sanat (Conceptual Art): Kavram veya düşüncenin, yaratımında-oluşumunda kullanılan malzeme ve teknikten daha önemli olduğu bir sanatsal etkinlik. (Artut, s.367)

[10] Performans sanatı: 1960'larda ortaya çıkan, görsel sanat bağlamında kitleye sunulan performans gösterisi. (Eng.Performance)

noktada örmenin kendi plastik diline ait estetik yönünün anlamsal iletinin bir parçası olarak kullanıldığı görülmektedir.

Örme sanatçısı Lindsay Obermeyer'a ait çalışmalarda tekstil, özellikle örme olanlar ve annelik bağları sanatının merkezindedir. Anneliğin sorumluluklarını ve yükünü anlatan "kadınlık serisinde" kazak heykellerin, kaliteli ipliklerle ruj tonlarında yapılmış, ikonik düşük kol çocuk giysi formlarında yapıldığı bildirilmektedir (Searle,2008:73). Obermeyer'a ait bu çalışmada kadınlığa ait sorumluluklarla ilgili mesaj, kazağın çocuk formu, ruj tonlarındaki kadınsı renkler, düşük kol ve gereğinden büyük ponpon toplarla sembolize edilmiştir. Nitekim anlamsal söylem, materyalin plastik özelliklerinden yararlanılarak heykelsi form da öne çıkarılarak iletilmektedir.

Görsel 22. *Lindsay Obermeyer, "Knocked Out" (Nakavt), El Örgü Moher ve plastik toplar, 2006. İçerik Oluşturan ve fotoğraf: Larry Sanders. (Searle, 2008: 78)*

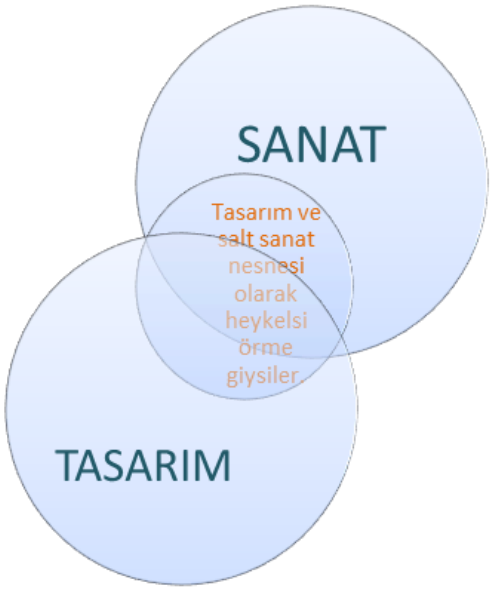
Konuyla ilgili verilecek bir diğer örnek ise sanatçı Erwin Wurm'a ait bir dakikalık heykel çalışmalarıdır. Sanatçı "İsimsiz" (Untitled) "Bir Dakika Heykellerinden" altısının fotoğraf kaydında; dışarıdan topladığı insanları bir dakika boyunca bir heykel olmaya davet ederek büyük kırmızı bir kazağın içinde belirli bir pozda kalmalarını ister. Böylece şekil, renk, doku, kararlılık ve denge gibi heykelsi konuları bir tür oyun haline getirdiği performansın içine sokar. Ayrıca 'Kazak gerildiğinde, kullanıcı bedeni bu kazağın içinde çeşitli biçimler bularak önemli bir plastik işlem' gerçekleştirmiştir (Collins, 2007: 318). Sanatçının durağan bir heykel fikrine karşın, kazağın elastikiyet özelliğini kullanarak, dakikalar içinde değişen devinimsel heykelsi formlarla bir tür performans ortaya koyduğu düşünülebilir.

Görsel 23. *Erwin Wurm, İsimsiz, 2000. Fotoğraf: Larry Sanders. (Collins, 2007: 325)*

TABLO 1

Heykelsi örme giysiler; "tasarım ürünü olarak heykelsi örme giysiler" ve "sanat nesnesi olarak heykelsi örme giysiler" olarak ele alındığında, tasarım ve sanatın kesiştiği düzlemde yer almaktadırlar.

Grafik: Irmak Bayburtlu

SONUÇ

Örme giysilerde heykelsi yaklaşımlar; başta heykel olmak üzere bunun gibi diğer plastik sanat türlerinde elde edilen biçimsel yetkinliğe, giysi üzerinden ulaşma çabaları olarak değerlendirilmiştir. Tıpkı heykel sanatında olduğu gibi örme giysilerde de yaratıcı, özgün ve bulunduğu dönemin estetik değerlerine ait görsel yüklemeleri olan birçok heykelsi tasarım ve sanat çalışması ortaya koyulmuştur.

İncelenen örneklerden anlaşılan, örmenin gerek oluşturulma aşamasında yapısal olarak gerekse sonradan manipülasyon ile biçimlendirme olanaklarının hacimsel, heykelsi etkiler yaratmada diğer tekstil yapılarına göre daha uygun olduğudur. Dokuma ve dokusuz tekstil yapılarıyla karşılaştırıldığında; söz konusu yapılarla form oluşturmadaki zorlayıcı süreçler ve nispeten katı bir yapıya sahip olmalarına karşın, örmenin ilmek sistemine dayanan elastik yapısı hacimli formların oluşturulmasında daha fazla kazanıma sahiptir. Konuyla ilgili literatürde,

dokuma ve dokusuz tekstil yapılarıyla birçok "heykelsi giysi tasarımı" gerçekleştirilmesine rağmen "salt sanat nesnesi olarak giysi" çalışmalarının daha az sayıda olduğu anlaşılmıştır.

Sanatın yaşadığımız dönemin koşullarıyla şekillenen yeni anlam ve değer yitimleri, belirli ölçütlerdeki tasarım nesnelerinin sanatsal boyutta değerlendirildiği bir düzlem oluşturmuştur. Bu düzlemde incelenen heykelsi örme giysiler tasarım ve sanat ayrımının belirsizleştiği bir sınırda "sanatsal nesneye dönüşmüş tasarım nesneleri" ve "sanatta tasarım nesnelerinin kullanımına" örnek teşkil edecek yeni nitelendirmelerle değerlendirilmiştir. Tasarım ürünü olarak ortaya koyulan örme bir giysi, plastik sanata ait ölçütlerle sanatsal nesneye dönüşmekle birlikte, kullanılabilir tasarlanmış veya kullanım amacı olmadan yalnız giysi formunda olanların da "heykel/heykelsi" olarak değerlendirildiği ve bu bakış açısıyla çeşitli sanat platformlarında, kaynaklarda yer aldığı görülmüştür.

Günümüz sanat anlayışı içerisinde estetiğin olmadığı, kavramsal yaklaşımın belirleyici olduğu görüş, tasarım alanında da benzer etkiler gösterebilmektedir. Bir tasarım nesnesi de gösterge yönüyle anlam iletebilirken bir diğer taraftan da kendi işlevsel özelliklerinin ortaya koyduğu yönle de tasarım nesnesi olma özelliğini korumaktadır. Bu anlamda heykelsi örme giysilerde anlamsal yönü öne çıkan, kavramsal çalışmalara da oldukça fazla yer verildiği görülmüştür. Ayrıca örme giysilerin devinime olanak veren plastik özellikleri sayesinde performans sanatında konumlanabilen heykel çalışmalarına rastlanmıştır. Söz konusu giysilerde sergilenen biçimsel yetkinlik, yaratıcılık, özgün estetik ve düşünsel yaklaşımların hem heykel sanatına hem de tasarım alanına, yeni ufuklar açan katkılar sağladığı anlaşılmıştır.

Sanatsal estetik ve düşünce içeren heykelsi örme giysilerin giyim tasarımını besleyerek görsel zenginlik ve değişkenlik üzerinde yönlendirici olmaya devam edeceği düşünülmektedir. Bununla birlikte tasarım nesnesi olarak örme giysilerin, sanat düzenlemeleri veya faaliyetlerinde yer alıp almayacağı gelecekteki sanatsal ifade biçimlerinin "ne olacağı" ile belirginleşecektir.

Konuda heykelsi örme giysiler ele alınmıştır. Ancak tartışma bölümünde seçilen örneklerden yola çıkarak, "genel olarak giysiye" uyarlanabilecek bir öngörünün sunulması da gereklidir. Giysi kullanım eşyaları içerisinde "sık değiştirildiğinden" çeşitliliği olan bir doğaya sahiptir. Gelecekte insan; duygu, estetik haz alma, güzele ve değişime duyulan arzu gibi içtepilerini koruduğu sürece, farklı ve değişen görsel kodların yaşamında yer almasına istenç duymaya devam edecektir. Söz konusu görsel çeşitliliğe olan istencin doyurulmasında "sık değiştirilen nesne olarak giysinin" önemli bir role sahip olmaya devam edeceği düşünülmektedir. Nitekim estetik kaygının işlevselliği kısıtlayan önceliğiyle giysi diğer tasarım nesnelerine göre daha farklı bir algı alanında yer almaktadır. Bu farklı algı alanı giysinin sanatla kurduğu ilişkide belirginlik kazanarak, tasarıma da katkı sunmaya devam edecektir.

KAYNAKÇA

Artun, Ali, (2018), Çağdaş Sanatın Örgütlenmesi, Estetik Modernizmin Tasfiyesi, İletişim Yayınları.

Artut, Kazım, Sanat Eğitimi, Kuramları ve Yöntemleri, 6. Basım, Anı Yayıncılık.

Baudrillard, Jean, (2005), Şeytana Satılan Ruh ya da Kötülüğün Egemenliği, Çeviren: Oğuz Adanır, Doğu Batı Yayınları, Ankara.

Barnard, Malcolm, (1998), Art, Design and Visual Culture: An Introduction, Palgrave Macmillan.

Barnard, Malcolm, (2002), Sanat, Tasarım ve Görsel Kültür, Çeviren: Güliz Korkmaz, Birinci Basım, Ütopya Yayınevi.

Black, Sandy, (Ed.). (2006), Fashioning Fabrics Contemporary Textiles in Fashion, 1.Edition, London, Black Dog Publishing, London.

Collins, Judith, (2007), Sculpture Today, 1.Edition, London, Phaidon, London.

Ersoy, Ayla, (2016), Sanat Kavramlarına Giriş, Hayalperest Yayınevi.

Frangenberg, Thomas, (1995), "The Art of Talking about Sculpture: Vasari, Borghini and Bocchi", Journal of the Warburg and Courtauld Institutes, Vol. 58, s. 116

George, Herbert, (2014), The Elements of Sculpture, A Viewer's Guide, Phaidon Press.

Hollingworth, Shelagh, (2006), Traditional Aran Knitting, Dover Publications, New York.

Hoptman, L.; Tatehata, A.; Kultermann, U.; (2000), Yayoi Kusama, Phaidon Press.

Krauss, Rosalind, (1979), "Sculpture in the Expanded Field", The MIT Press October, Vol. 8, Spring, s.41

Lee, Ruth, (2007), Contemporary Knitting for Textile Artists, Batsford, London.

Loumagne, Francoise Tellier, (2009), The Art of Knitting, Inspirational Stitches Textures and Surfaces, Fransızcadan İngilizceye Çeviren: Sandy Black, Thames & Hudson.

Margolis, Joseph, (1984), Philosophy Looks at the Arts: Contemporary Readings in Aesthetics, Temple University Press, Philadelphia.

Phillips, Mary Walker, (2013), Creative Knitting: A New Art Form, Dover Publications, New York.

Potts, Alex, (2000), The sculptural Imagination, Yale University Press.

Porter, Jenelle, Fiber Sculpture, 1960-Present, Prestel, Munich.

Read, Herbert, (1973), Sanat ve Endüstri, Çeviren: Nigan Beyazıt, İ.T.Ü Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul.

Read, Herbert, (2018), Sanat ve Toplum, Çeviren: Elif Kök, Hayalperest Yayınevi.

Searle, Karen, (2008), Knitting Art, 150 Innovative Works From 18 Contemporary Artists, Voyageur Press, London.

Shiner, Larry, (2012), ""Blurred Boundaries''? Rethinking the Concept of Craft and its Relation to Art and Design", Philosophy Compass, Vol. 7, Issue 4, s. 238 https://doi.org/10.1111/j.1747-9991.2012.00479.x 22.01.2020

Sissons, Juliana, (2010), Moda Tasarımında Triko, Çeviri: Nilgün Altınay, Literatür Yayınları.

Tarih Boyunca Sanat, Dünya Sanat Tarihinde Üsluplar ve Akımlar, (2015), (Ed. Mine Haydaroğlu), Çeviri: Dilek Şendil, Süreyya Evren, Yapı Kredi Yayınları.

Turney, Joanne, (2009), The Culture of Knitting, Library of Congress Cataloging-in-Publication Data, Berg Publishing.

Worringer, Wilhelm, (2017), Soyutlama ve Özdeşleyim, Çeviren: İsmail Tunalı, Hayalperest Yayınevi.

Wölfflin, Heinrich, (2000), Sanat Tarihinin Temel Kavramları, Çeviren: Hayrullah Örs, 5.Basım, Remzi Kitabevi.

İNTERNET KAYNAKLARI

https://www.musee-orsay.fr/en/collections/works-in-focus/sculpture.html?no_cache=1&zoom=1&tx_damzoom_pi1%5BshowUid%5D=2309 05.03.2020

https://www.ft.com/content/8d03bfae-4a3a-11e9-bde6-79eaea5acb64 20.01.2020

http://jederzeit-kirschenzeit.blogspot.com/2012/06/yarn-along-knitted-landscapes.html 20.01.2020

https://www.telegraph.co.uk/news/uknews/4305406/Knitters-turn-to-graffiti-artists-with-yarnbombing.html 20.01.2020

https://www.anothermag.com/art-photography/918/unravel-knitwear-in-fashion 16.11.2019

https://www.dazeddigital.com/fashion/gallery/9920/11/unravel-knitwear-in-fashion 04.01.2020

https://www.bocadolobo.com/blog/art/wool-sculpting-by-katherine-mavridis/ 06.01.2020

http://sketch42blog.com/2016/01/wool-sculptureskatherine-mavridis/ 06.01.2020

https://www.bocadolobo.com/blog/art/wool-sculpting-by-katherine-mavridis/ 06.01.2020

https://www.vogue.com/fashion-shows/tokyo-fall-2017/motohiro-tanji 24.02.2020

https://www.vogue.com/fashion-shows/tokyo-fall-2017/motohiro-tanji 24.02.2020

https://www.vogue.com/fashion-shows/tokyo-fall-2017/motohiro-tanji/slideshow/collection#6 24.02.2020

https://www.vogue.it/en/shows/oddities/2011/03/china-in-paris 06.02.2020

https://knitmodern.tumblr.com/post/50816321815/fashiongeometry-knitwear-by-liu-fang-ss-2013 24.02.2020

https://www.curatorscorner.com/2017/08/american-artists-appreciation-month-i.html 13.01.2020

https://philamuseum.org/collections/permanent/324329.html# 13.01.2020

https://uttutextiles.wordpress.com/tag/neo-dia/ 13.03.2020

Makalede yer alan Lindsay Obermeyer'e ait "Knocked Out" (Nakavt)isimli çalışmanın görseli basım hatasından dolayı yarım yayımlanmıştır. Söz konusu esere ait görselin tamamı aşağıdaki gibidir.

